

Dilnoza O'ROQOVA,

Qarshi davlat universiteti talabasi

QarMII professori Y. Ergasheva taqrizi asosida

XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA QASHQADARYO VOHASI SUV YO'LLARI QURILISHI TARIXI

Annotatsiya

O'zbekistonning geografik jihatdan yirik hududi hisoblangan Qashqadaryo vohasining suv yo'llari bilan ta'minlanishi borasida amalga oshirilgan o'zgarishlar tadqiq qilingan. Vohada mavjud bo'lgan suv inshootlari tarixiga to'xtalib o'tilgan. Sovet davrida hududda paxta yakkahokimligiga erishish maqsadida bajarilgan keng ko'lamdagi siyosat tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: Kanal, suv yo'li, rus irrigatori, Nasaf, ariq, qo'riq yer, muhandis, Qarshi cho'li.

HISTORY OF CONSTRUCTION OF WATERWAYS IN THE KASHKADARYA OASIS IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

Annotation

The changes that have occurred in the water supply of the Kashkadarya oasis, which is a geographically vast region of Uzbekistan, have been studied. The history of the existing water structures of the oasis is discussed. The large-scale policies pursued during the Soviet period with the aim of achieving a cotton monopoly in the region are analyzed.

Key words: Canal, waterway, Russian irrigator, Nasaf, ditch, reserved land, engineer, Karshi desert.

ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ВОДНЫХ ПУТЕЙ В КАШКАДАРЬНСКОМ ОАЗИСЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Изучены изменения, произошедшие в водоснабжении Кашкадарьинского оазиса, который является географически обширным регионом Узбекистана. Обсуждается история существовавших водных сооружений оазиса. Анализируется широкомасштабная политика, проводившаяся в советский период с целью достижения хлопковой монополии в регионе

Ключевые слова: Канал, водный путь, российский ирригатор, Насаф, ров, заповедная земля, инженер, пустыня Карши.

Kirish. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, xalqimizning o'z vatani tarixini o'rganishga bo'lgan intilishi ortdi. Xolisona tadqiqotlar ilmiy nashrlardan chiqq boshladi. Shu bilan birga har qaysi sohada o'z kasbining fidoiylari tomonidan tarixiy voqealarni aks ettirgan nashrlar kelajak avlodga shu soha haqida ma'lumotlarni haqqoniy tanishish imkoniyatini bermoqda. Mazkur davr tarixini tahliliy o'rganish va ilmiylik, xolislik, tarixiylik nuqtai nazaridan yoritgan manbalarga ehtiyoj ortdi. Prezident Sh. Mirziyoyev: "Hamma o'z tarixini ulug'laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix, bobolarimizdek buyuk allomalar hech qayerda yo'q. Bu merosni chuqur o'rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak"[1] – deya ta'kidlaganlari biz tadqiqotchilarga ulkan mas'uliyatni yuklaydi.

O'zbekiston tarixining tarkibiy, ajralmas qismi hisoblangan Qashqadaryo vohasi hudud jihatdan katta maydonni egallagan bo'lib, O'zbekistonda amalga oshirilgan islohotlarda voha tarixi chambarchas bog'liqdir. Qashqadaryo vohasi hududi shimoldan janubga, sharqdan g'arbga o'tish yo'lagida joylashganligi nuqtai nazaridan qaralganda ham muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga voha iqlimining o'ziga xosligi, o'lkada dehqonchilik qilish uchun qulay geografik muhitga ega hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada O'zbekistonning janubiy hududida joylashgan Qashqadaryo vohasining XX asrning ikkinchi yarmida suv bilan ta'minlanishi borasidagi amalga oshirilgan suv yo'llari qurilishi tarixiy tahlil, og'zaki so'rov, qiyoslash, tizimli tahlil, mantiqiy ketma-ketlik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. SSSRning markaziy hokimiyati tomonidan Sovet davlatining O'zbekistondagi agrar siyosati, xususan bu siyosatning Qashqadaryo vohasidagi ijrosining ta'minlanishi hamda irrigatsiya ishlari tarixining ilmiy tahlilini yoritish jarayonida vohaning suv bilan ta'minlanish tarixiga to'xtalib o'tishni joiz bildik.

Qarshi cho'lini o'zlashtirish va sug'orishga qadimdan qiziqish kuchli bo'lgan. Arxeologlar tomonidan olib borilgan

izlanishlar qadim Naxshab va Kesh sug'oriladigan yerlari orasida qariyb 100 km dan ortiq cho'l mavjud bo'lib, bu hududlar sug'orilib, ekinlar ekilganligini ko'rsatadi. Rus tadqiqotchisi G.A. Arandarenko qadimda Qarshi cho'llarini sug'orish uchun Zarafshon daryosi suvidan foydalanilganligini ta'kidlagan. Arxeologlar A.I.Trevojkina va L.I. Albaumlar bu jarayon taxminan miloddan avvalgi birinchi ming yillikdan boshlanib, XIII asrga qadar davom etganligini aniqlashdi. Mo'g'ullar istilosidan so'ng cho'lga keladigan suv yo'llari buzib tashlangan va uzoq yillar Zarafshon suvi Qashqadaryoga quyilishi to'xtab qolgan. Faqat Amir Temur (1336-1405) davrida vohaga suv chiqarilgan. XVI asr tarix qo'lyozmalari asosida mutaxassislar Qarshi cho'lini sug'oruvchi bu kanal 1533 yilda qurilganligi va qariyb 90 yil 1623 yilgacha mavjud bo'lganligini aniqlaganlar. Bu magistral kanal qurilishi Shayboniyxon vafotidan so'ng uning vorisi Ko'chukchixon (1510-1530) davrida boshlanib, uning o'g'li Buxoro xoni Abusaidxon (1530-1533) boshqaruvi yillarida tamomlangan. Undan Ubaydullaxon (1533-1539) hukmronligidan foydalanila boshlagan[2].

Amudaryo suvidan foydalangan holda Qarshi cho'llarini o'zlashtirish masalasiga keyingi davrlarda ham qiziqish bildirilgan. Rus sharqshunosi V.V. Bartold Abdullaxon (1534-1598) hukmronligi davrida Kelif atrofida Qorakamarda, Amudaryodan Nasaf (Qarshi) hududini sug'orish uchun kanal chiqarilganligi haqidagi hikoyani keltiradi. Abdullaxon aholini yangi sug'oriladigan yerlarga ko'chirtirib, besh yil davomida soliqlardan ozod qiladi. Natijada bu joylar tezda gullab yashnaydi. XVII asr boshlarida Nasaf(Qarshi) aholisining Boqi Muhammadxonga(1601-1605) qarshi ko'targan qo'zg'oloniga javoban kanallar yopib qo'yiladi. Shu davrdan hududda yana suvga tashnalik ortgan. Ashtarxoniy hukmdorlarning aksariyatining boshqaruv davrida sun'iy sug'orish tarmoqlari kengaytirilmagan, mavjudlari ham ishdan chiqqan[3]. Imomqulixon (1611-1642) davriga kelganda Qashqadaryodan Qarshi cho'liga kanal chiqarilgan. XVIII asr mang'itlar hukmronligining dastlabki yillarida vohani sug'orishga oid dalillar

keltirilmagan bo'lsa-da, keyinchalik Amir Haydar(1800-1826) kanalni tiklamochi bo'lganligi borasidagi fikr Bartold asarida aytib o'tilgan. Ammo vazirlar amirga Nasaf aholisi yana bosh ko'tarishi mumkinligi haqida ogohlantirib kanalni tiklash fikridan qaytargan. Shu bilan kanal tiklanmay qolib ketgan[4]. Bu kabi dalillar tarixiy asosga ega emas, biroq Qarshi cho'llarini Amudaryo suvi bilan sug'orish g'oyasi keyingi o'rta asrlar davrida ham mavjud bo'lganligiga ishora beradi.

XIX asrda mintaqa aholisi sonining oshishi va dehqonchilik taraqqiyoti Buxoro vohasini yerlarini sug'orish uchun Zarafshon daryosining suvi yetishmasligini ko'rsatdi. Yozuvchi va tarixchi Ahmad Donish (1827-1897) bu muammoni hal qilishning yagona yo'li Amudaryodan kanal chiqarib, uning suvini Qarshi cho'li hududiga keltirishda deb hisoblagan. Kanal chiqarish borasidagi o'z mulohazalarini amirga taklif etgan, katta mablag' talab qilinishi bois bu taklif amir tomonidan rad qilingan[5].

O'sha vaqtlarda quyi Zarafshon va Qashqadaryo etaklariga Amudaryodan suv chiqarish g'oyasi rus irrigatorlarining ham diqqatini o'ziga tortdi. XIX asrning ikkinchi yarmidan Amudaryo oqimini cho'lg'a burish haqida qiziqarli takliflar o'rta tashlanadi. Y.A.Rextazamer, N.P. Petrov, M.N. Yermolayev, G.A. Dimo, V.V. Senzerlin, L.P. Lessar kabi muhandis-agronomlar cho'lg'a suv chiqarish bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib boradi. Xususan muhandis Lessar XIX asrning 80 yillarida Qarshi cho'lini o'zlashtirish uchun Amudaryodan suv chiqarish taklifini ishlab chiqdi. Temir yo'l muhandisi M.N. Annenkov Quyi Zarafshonga Amudaryodan suv chiqarish imkoniyatini aniqlash ishlarini olib borgan. Uning fikriga ko'ra, Amudaryodan suv olinishi Zarafshonning ortgan suvini Qashqadaryo sohili yerlarini sug'orish mumkin bo'ladi. Keyinchalik 1896 yilda savdogar Y. A. Rextzamer Buxorodagi Rossiya siyosiy agentligiga Amudaryodan kanal chiqarishga ruxsat berilishini so'ragan. Y. A. Rextzamerning loyihasi bo'yicha Amudaryodan chiqariladigan kanal Kalifdan boshlanib, Qarshi cho'li orqali Buxorogacha 300 km bo'lib, kanal qurilgach 60 ming desyatina maydonni sug'orish imkoniyati vujudga keladi. Kanalni qurish muddati 5 yilga mo'ljallangan. Ammo bu loyiha puxta ishlanmagan degan sabab bilan Rossiya hukumati tomonidan e'tiborsiz qoldirilgan.

1912 yildan boshlangan qidiruv ishlarida muhandis A. V. Chaplignin Zarafshon vodiysi suv xo'jaligini tartibga solish loyihasini tuzib chiqqan. U 1912-1916 yillarda qidiruv ekspeditsiyasi ma'lumotlari asosida Buxoro vohasi Amudaryodan ancha baland bo'lishiga qaramay, Rossiyadagi va chet ellardagi texnika taraqqiyoti darajasini hisobga olib, Amudaryodan suv chiqarish mumkinligini qayd etgan. Uning loyihasiga ko'ra, Kanal suvini yuqoriga ko'taruvchi nasoslar tizimi quriladi. Amudaryodan chiqariladigan kanal sakkizta kuchli nasos yordamida vohaga keltiriladi. Lekin A. V. Chapligninning loyihasi ham rad qilindi. Loyiha ishi natijalari 1925 yilda kitob sifatida alohida nashr qilingan. Garchi bu loyiha amalga oshirilmagan bo'lsa-da, Amudaryo suvini mashina orqali yuqoriga ko'tarish g'oyasining yaratilishida muhim ahamiyat kasb etdi.

XX asrning birinchi choragida ham Sovet hukumati tomonidan loyiha-qidiruv ishlari davom etdi. Dastlab F. P. Morgunenkov tomonidan bu borada loyiha tuzib chiqilgan. U Amudaryodan Buxoroga suv keltirish uchun Turkmaniston hududidan 200 kilometr masofada kanal chiqarish va u kanal tufayli yangi o'zlashtiriladigan sug'oriladigan yerlarni ko'rsatib o'tgan edi.

1936 yili B. D. Korvashin boshchiligidagi muhandis-irrigatorlardan iborat guruh Buxoro vohasi suv ta'minotini yaxshilash uchun Amudaryodan chiqariladigan Kalif kanalini qurish haqidagi masalani yangidan ko'tarib chiqdi. Ular Buxoro vohasiga Amudaryodan kanal keltirilishi bilan Zarafshonning ortiqcha suvlarini Qashqadaryo vohasida sug'orishni rivojlantirish uchun Zarafshon kanali qurishni taklif etgan. Kommissiya bu tadbirlarni Buxoro va Qashqadaryo vohalarida sug'orishni tubdan yaxshilashda yagona yo'l, deb hisoblagan. Professor F. P. Morgunenkov esa 1937 yili Buxoro vohasiga boshqa manbadan-Sirdaryodan suv keltirishning Kalif variantiga teskari Buxoro va

Qarshi tumanlariga qo'shimcha suv yuborish haqida yangi taklifni ilgari surgan. 1940 yilda F.P. Morgunenkov taklifidagi kanal yo'nalishi, kanalning suv olish inshooti qurish maydonlari o'rganilgan, ammo ikkinchi jahon urushi sabab ish to'xtab qolgan[6].

Sovet davrida urushdan keyingi iqtisodiy qiyinchiliklar va uning ijtimoiy hayotga ta'siri o'z o'rnida mamlakatda sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirishni talab qilgan. Bu murakkab vazifalarni bajarish uchun rivojlantirishning aniq dasturi ishlab chiqilishi kerak edi. O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi yetakchi o'ringa ega bo'lib, respublikada ishlab chiqilgan iqtisodiyotini tiklash va rivojlantirish rejalarida qishloq xo'jaligiga asosiy e'tibor qaratilgan. Qishloq xo'jaligi ekinlari, xususan paxtani yetishtirishni ko'paytirish maqsadida XX asrning 50-80 yillarida butun respublikada yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, sug'orish inshootlarini qurish ishlari avj oldi. Bu kabi tadbirlar SSSRda qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish orqali yangi yerlarni kengaytirish jarayonlarida o'z aksini topdi.

Sovet hukumatining 1956 yil 6 avgustda «Paxta yetishtirishni ko'paytirish uchun O'zbekiston SSR va Qozog'iston SSRdagi Mirzacho'lning qo'riq yerlarini sug'orish to'g'risida»gi[7] qarori qabul qilinib, mamlakatdagi qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish ishlari boshlanib ketdi. Mirzacho'l bilan birga Markaziy Farg'ona yerlari, Surxondaryo, Zarafshon vohalari, Amudaryo etaklarida yirik irrigatsiya ishlari bajarildi. Surxon-Sherobod, Jizzax cho'llarini o'zlashtirish va sug'orish ishlari jadal tus olib, qishloq xo'jaligi ekinlari hamda paxtachilik maydonlari, ixtisoslashgan davlat xo'jaliklari ko'paytirildi. Demak, bu davrda sovet davlatining qishloq xo'jaligidagi asosiy yo'nalishlaridan biri bu – cho'llarning o'zlashtirish va sug'orishga qaratilgan. Shu jumladan bu siyosat doirasida Qarshi cho'lini o'zlashtirish va sug'orish tadbirlari ham olib borilgan.

Qarshi cho'li O'zbekistonda mavjud boshqa hududlardan o'zining qulay iqlimi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda mavjud sharoitlari bilan ajralib turadi. Ushbu cho'l'da uzoq davom etadigan ko'p yorug'lik hamda issiqlikni beradigan geografik imkoniyat mavjud. Cho'lining yozi issiq, qishi qisqa. Yoz uzoq davom etib, iyul o'rtalarida o'rta 28-32 gradusni tashkil qiladi[8]. Yoz oylaridagi bulutsiz kunlar soni va quyosh yoritish nuri bo'yicha AQSH va Misrning yirik paxtachilik hududlari bilan taqqoslash mumkin[9]. Qarshi cho'l'dagi vegetatsiya davri uzoq vaqt davom etadi. YA'ni, ob-havoning qulayligi bu yerda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish uchun moslashgan. Qarshi cho'lida suv manbalari tanqis bo'lib, hudud Amudaryo daryosidan 130-120 metr balandlikda joylashgan.

Respublikaning boshqa hududida mavjud bo'lmagan, ingichka tolali paxta yetishtirishga moslangan qulay iqlim sharoitidan kelib chiqib, markaz tomonidan Qarshi cho'lining qo'riq va bo'z yerlarini o'zlashtirishga alohida ahamiyat qaratildi.

Faqat XX asrning 50-60 yillarida Qarshi cho'lini o'zlashtirishga jiddiy kirishildi. 50 yillarda vohada amalga oshirilgan irrigatsiya inshootlarini qurilishi natijasida Zarafshon suvi Qashqadaryoga quyildi. Qashqadaryoning quyi oqimi hududlarida sug'oriladigan yerlar paydo bo'ldi. Shuningdek, Qarshi cho'lida Qashqadaryodan foydalanish hisobiga kichik maydonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirildi. Faqat 1955 yilda Eskiandor kanali va 1963 yilda Chimgo'rg'on suv omborining qurilishi ushbu vohada yerlarni suv bilan ta'minlash imkoni yaratilgan[10].

XX asrning 50-yillaridan e'tiboran vohada yirik sug'orish inshootlarini barpo etish, qo'riq yerlarni o'zlashtirish ishlari jadal olib borildi. Qarshi tekisligida bu davrda taxminan 720 ming gektar yer o'zlashtirishga yaroqli bo'lib, shundan 63 ming gektar hududida eski irrigatsiya tarmoqlari mavjud bo'lgan[11]. Qarshi cho'lini sug'orish uchun Amudaryodan suv olish masalasi 1954 yilda boshlanib, bu loyihani o'rganish bosh muhandis S.A.Buyukov rahbarligida «Sredazgiprovodxlopok» instituti tomonidan amalga oshirilib, S.A. Buyukov «Amudaryo havzasidagi suv-yer resurslaridan foydalanishning umumiy loyihasi»ni tuzib chiqdi. Loyihaga ko'ra, Kelif uchastkasidan suv oladigan, Buxoro viloyatini suv bilan ta'minlash uchun

mo'ljallangan 155 km uzunlikdagi Amu-Buxoro kanalini qurish rejalashtirildi. Shu bilan birga loyihada uzunligi 185 km bo'lgan Qarshi magistral kanali (QMK) qurilishi haqida ham so'z borgan. Sug'oriladigan yer maydonlari shu kanal orqali sug'orilishi rejalashtirilgan[12].

Amu-Buxoro kanalning uzunligi Amudaryodan Zarafshon daryosigacha 522 km masofada ekanligi tufayli qurilish ishlari katta mablag' talab qilgan. Bu bilan loyihani qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga kelgan[13]. Loyiha ishtirokchilar Buxoro vohasiga Amudaryo daryosidan navbat bilan suv yetkazib berish yo'llarini izlay boshlagan. Ba'zi sug'orish inshootlarni qurilishidan voz kechishga to'g'ri kelgan. Shuningdek, Amudaryodan to'g'ridan-to'g'ri Qarshi kanaliga suv tortilishi haqida fikr o'rtaga tashlangan.

1959 yil 27 yanvardan 5 fevralga qadar KPSSning navbatdan tashqari XXI syezdi o'tqazilib, unda 1959-1965 yillarda SSSR xalq xo'jaligini rivojlantirish uchun paxta yetishtirishni tezlik bilan keskin ko'paytirish belgilangan, natijada O'zbekistonda suv xo'jaligini rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratala boshlangan.

1960 yilda O. N. Lyamin boshchiligida «Sredazgiprovodxlopok» instituti tomonidan «Amudaryo suvlari bilan Qashqadaryoning quyi oqimini nasos bilan sug'orish to'g'risida texnik-iqtisodiy hisobot (TIH)» tuzib chiqilgan[14]. Unda Qarshi cho'lini nasos bilan sug'orishning mumkin bo'lgan variantlarini ishlab chiqish, Amudaryo suvlari bilan Qarshi cho'lini nasosli sug'orish bo'yicha rejalashtirilgan chora-tadbirlarning texnik va iqtisodiy jihatdan muvofiqligi va gidrotexnik inshootlarning hamda nasos agregatlarining parametrlarini aniqlash, ish hajmini, ularning narxini ishlab chiqish kerak bo'lgan.

O'rganishlar natijasida QMK yo'nalishini Qiziloyoq uchastkasidan Amudaryoga boradigan eng qisqa yo'l bo'ylab yotqizish va kanalning Qashqadaryo quyi oqimining aholi yashaydigan qismini suv bilan ta'minlash rejasi taklif qilingan. Qiziloyoq uchastkasida vaqtincha suvsiz suv olish moslamasini, kanalning dastlabki uchastkasida - vaqtinchalik nasos stansiyasini qurish rejalashtirilgan. Ular Kelif uchastkasidan Amu-Buxoro kanali qurilgunga qadar ishlaydi deb taxmin qilingan. 1954 yilgi loyihaga ko'ra kelgusida QMKni Amu-Buxoroga ulash rejalashtirilgan[15]. Hisobotda ko'rsatilishicha, QMKdagi suv olish joyini Kelif to'g'on gidroelektr majmuasining bosh suvidan boshlanadigan kanalga joylashtirish ancha mablag'ni tejaydi. Bu muammoning to'liq va murakkab yechimini berdi. Ammo Qarshi cho'lini o'zlashtirishni tezlashtirish zarurati tufayli Qiziloyoq uchastkasida vaqtincha suv olishdan foydalanishga qaror qilindi. «Sredazgiprovodxlopok» instituti, shuningdek, Qiziloyoq uchastkasida bir vaqtning o'zida o'ng qirg'og'i Qarshi va chap qirg'og'i Qoraqum kanallariga suv olishini ta'minlash uchun doimiy to'g'on gidroelektr majmuasini qurish masalasini ham ko'rib chiqilgan[16].

Bu davrda Qarshi cho'lida qishloq xo'jaligiga yaroqli 1 million gektarga yaqin maydonlar mavjud bo'lib, ular faqat

mashinali suv ko'targich yordamida sug'orilishi mumkin edi. Bu joylarga suv yetkazib berish Qarshi magistral, Sho'rsroy tarmog'i, shuningdek, tizim ichidagi katta suv omborlari – Tallimarjon va Sho'rsroy suv omborlari orqali ta'minlanishi nazarda tutilgan. Birinchi navbatda QMK orqali keladigan suv bilan qariyb 200 ming gektar yerlarni, ikkinchi navbatda Sho'rsroy kanali orqali qariyb 300 ming gektar yerlarni sug'orish rejalashtirilgan[17].

Olib borilgan tadbirlar natijasida Qarshi cho'lidagi yerlarni mashinali suv ko'targich asosida o'zlashtirish kapital quyilmalar hajmi va boshqa texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

1962 yil iyun oyida O'zSSR Melioratsiya va suv xo'jaligi ministrligi tomonidan texnik hisobot tasdiqlangan[18]. Sug'orishning dastlabki bosqichidagi yerlarni o'zlashtirish uchun loyiha topshirig'ini tuzish boshlangan.

Qarshi cho'lini o'zlashtirish to'g'risidagi qarorini ijrosini ta'minlash maqsadida ko'p o'tmay cho'lida loyiha-qidiruv va qurilish ishlari avj olgan. Qarshi cho'li obyektlarini loyihalash bo'yicha sovet davlatining 23 ta loyihalash instituti ish olib borgan[19].

1961 yil oktabrda o'tkazilgan KPSS XXII syezdida cho'l hududlarda millionlab gektar yangi yerlarni sug'orish va mavjud sug'oriladigan yerlardan hosilni ko'paytirish, sug'orish tizimining keng dasturini bajarish asosiy vazifa qilib belgilangan. Boshqa hududlarda bo'lgani kabi Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaligida paxta va ekin maydonlarini kengaytirish maqsadida Qarshi cho'lini o'zlashtirishga kirishilgan. 1963 yil 16 aprelda Sovet hukumati Qarshi cho'lida qo'riq yerlarni o'zlashtirish va sug'orish bo'yicha 55 sonli buyrug'i qabul qilingan. Unga ko'ra cho'lni o'zlashtirish hududiy boshqarmasi tuzish belgilangan[20]. Boshqarma Qarshi cho'lini o'zlashtirishda asosiy qurovchi boshqarma bo'lgan. Bu Qashqadaryoda yerlarni o'zlashtirish hamda ekin maydonlarini ko'paytirish maqsadida suv yo'llarini yaratishga asos bo'lgan.

Xulosa. 1. Qashqadaryo vohasi qulay geografik hududda joylashganligi bois, tadqiq etilayotgan davrga qadar tabiiy suv manbalari bilan sug'orish asosiy o'rinda turganligini ko'rishimiz mumkin. 2. O'rganilgan davrda respublikadagi ekin maydonlarini muntazam sug'orish va suv zaxiralarni to'plash maqsadida ko'plab sug'orish kanallari suv omborlari qurishga e'tibor berilgan. Biroq ularning barpo etilishi ijobiy tomonlari bilan birga respublikada paxta yakkahokimligini yanada mustahkamlashga va Ittifoqni paxta xomashyosi bilan muntazam ta'minlashga ko'maklashdi. 3. Sovet hokimiyati yillarida sug'orish tizimini rivojlantirishga jiddiy e'tibor berildi. O'rganilgan davrda sug'oriladigan maydonlar hajmi ekstensiv ravishda qariyb ikki barobarga kengaytirildi. Bu esa o'z navbatida ortiqcha mablag' va ishchi kuchi talab qildi. Natijada sug'oriladigan maydonlardan hosil olish dastlabki yillarda mo'l hosil bergan bo'lsa-da, keyinchalik yildan-yilga asta-sekin kamayib bordi, ko'p hollarda ular yaroqsiz va tashlandiq holatga kelib qoldi hamda qishloq xo'jaligi iste'molidan chiqib ketdi.

ADABIYOTLAR

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2018/12/21/islom-sivilizatsiya>
2. «Qashqadaryo haqiqati», 1967 yil 5 may.
3. Ravshanov P. Qashqadaryo tarixi. –Toshkent: Fan, 1995. –B.749.
4. Бартольд В.В. К истории орошения Туркестана. –С.Петербург. –С. 76
5. Ахмад Махдум Дониш. Рисола ё Мухтасаре аз тарихи салтанати хонадони манғития. –Душанбе, 1960. –Б.132-133.
6. Бартольд В.В. К истории орошения Туркестана. –С.Петербург. –С. 76
7. QVDA, 439-fond, 1-ish, 78-ish, 3-varaq.
8. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. –Toshkent, 2005. T.10. –B.611.
9. Qoriyev M., Hisomov A. Qarshi cho'li va uning kelajagi. –Toshkent. 1963. –B. 8.
10. QVDA 439-fond, 1-ish, 38-ish, 42-varaq.
11. Ochilov N. O'zbekistonda irrigatsiya-melioratsiya ishlari (1946-1964). –Toshkent: Fan, 1991. –B. 53.
12. Ирригация Узбекистана Т. III –Ташкент, 1979. –С. 86.
13. QVDA 439-fond, 1-ish, 80-ish, 21-varaq
14. Ирригация Узбекистана –С. 86.
15. QVDA, 439-fond, 1-ish, 60-ish, 19 bet
16. Хамраев Н., Халиков И. Орошение и освоение Каршинской степи. – Ташкент: Узбекистан, 1981. –С.46.
17. Dala yozuvlari. Irrigator X. Toshev axboroti. 2020 yil 26avgust.

18. Хамраев Н., Халиков И. Орошение и освоение Каршинской степи. – Ташкент: Узбекистан, 1981. –Б.46.
19. Abdullayev M Qarshi cho'li qahramonlari. – Toshkent: O'zbekiston. 1980. – В. 6.
20. Jalolov E. Yashnayotgan voha//O'zbekiston qishloq xo'jaligi. –Toshkent, 1983. 8.-son –В.50